

2013

Анализа за правата и
известувањето за етничките
заедници во медиумската
сфера на Република
Македонија

Марина Тунева

Содржина

Вовед	2
Права на етничките заедници во медиумската сфера – меѓународни инструменти.....	3
Преглед на регулативата во РМ	9
Општа слика за медиумите на мнозинските заедници	12
Медиуми на етничките заедници – состојби и проблеми.....	14
<i>а) Медиуми на албански јазик</i>	<i>14</i>
<i>б. Медиуми на турски јазик.....</i>	<i>16</i>
<i>в. Медиуми на ромски јазик</i>	<i>17</i>
<i>г. Медиуми на влашки јазик.....</i>	<i>19</i>
<i>д. Медиуми на српски јазик</i>	<i>21</i>
<i>ѓ. Медиуми на бошњачки јазик.....</i>	<i>22</i>
<i>е. Права на етничките заедници кои не се споменати во Уставот.....</i>	<i>23</i>
Заклучни согледувања и препораки	24

Вовед

Фокусот на оваа Анализа беше утврден по остварените консултации и заемна соработка меѓу авторот на овој документ и претставници на Агенцијата за остварување на правата на заедниците на Република Македонија и Мисијата на ОБСЕ од Одделот за владеење на правото. Поконкретно, Анализата следува по одржувањето на сесијата што ја организира Агенцијата за остварување на правата на заедниците, со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Скопје, во периодот од 28.2.2013 до 1.3.2013 година, во Маврово, на која како еден од приоритетите се утврдува токму и потребата од ваков вид анализа. Всушност, состојбата со средствата за јавно информирање и правата и третманот на етничките заедници застапени со помалку од 20% од вкупното население во Република Македонија во известувањето на медиумите се утврди како една од главните теми за одржување партиципативен форум во 2013 година од страна на учесниците на настанот. Темата на оваа Анализа, како и нејзините заклучоци и препораки беа предмет на дискусија на партиципативниот форум што го организира Агенцијата на 20 јуни 2013 година, во Скопје.

Целта на Анализата беше да ги објасни состојбите во оваа сфера, преку обезбедување преглед на меѓународните инструменти во однос на правата на етничките заедници во медиумската сфера, преглед на регулативата во Република Македонија, како и општа слика за медиумите на мнозинските заедници во државата. Освен тоа, анализата имаше за цел и поконкретно да ги претстави состојбите и проблемите со медиумите на етничките заедници, како и со новинарското известување за етничките заедници во државата. Заради стекнување јасна слика, обезбеден е општ преглед на состојбите со медиумите на албански¹, турски, ромски, влашки, српски и бошњачки јазик, а накратко се разгледани и правата во медиумската сфера на етничките заедници кои не се експлицитно споменати во преамбулата на Уставот. Врз основа на анализата и разгледувањето на состојбите, обезбедени се заклучни согледувања и препораки за подобрувања и унапредувања на состојбите во медиумската сфера.

Во методолошка смисла, процесот на изработка на Анализата подразбираше детален осврт на досегашните истражувања, настани, проекти и активности во сферата на

¹ Во подготовката на општата слика за медиумите на мнозинските заедници земени се предвид и медиумите на албански јазик, со цел да се направи споредба со состојбата во медиумите на јазиците на помалкубројните етнички заедници во државата.

медиумите на заедниците во Република Македонија и известувањето за етничките заедници. Реализирано е деск-истражување за истите прашања (преку собирање податоци, информации, документи, извештаи, европски практики, позитивни примери од други земји, регулатива, итн.). Заради што пореалистично отсликување на состојбите во медиумската сфера беа подготвени и реализирани полуструктурирани интервјуа со претставници на граѓанскиот сектор – припадници на етничките заедници во Република Македонија, како и со претставници на координативното тело на програмата МЕДИАНЕ (Медиумите во Европа за различностите, инклузивноста и антидискриминацијата) на Советот на Европа и Европската унија, чиј член е и авторот на Анализата. Интервјуата се реализирани во периодот помеѓу мај и јуни 2013 година. Иако Анализата не обезбедува одговор на сите прашања од оваа сфера, сепак таа укажува на тоа каде би можело да се утврдат проблеми, како и да се побараат одредени одговори на проблемите.

Права на етничките заедници во медиумската сфера – меѓународни инструменти²

Постојните стандарди за правата на националните малцинства³ во едно општество се составен дел на концептот за човековите права. Според тоа, секоја анализа на остварувањето на правата на етничките заедници мора да го има предвид остварувањето на поширок корпус човекови права во едно конкретно општество, а особено: правото на еднаквост и слобода од дискриминација од каков било вид, правото на слобода на изразување, слобода на собирање и здружување, како и другите права на припадниците на националните малцинства.

Крајната цел на сите човекови права е целосно и слободно развивање на потенцијалот на секој поединец во општеството, во услови на целосна еднаквост. Концептот на отвореното и слободно граѓанско општество претпоставува интегрирање на сите поединци, вклучувајќи ги и припадниците на националните и јазичните малцинства.

² Во продолжение на Анализата е даден краток преглед на најважните меѓународни инструменти со кои се уредуваат правата на националните малцинства во сферата на медиумите. Дел од овие инструменти се потпишани и ратификувани од Република Македонија, додека дел од нив немаат правно-обврзувачки карактер, а се дел од системот на меѓународни стандарди за човековите права и слободи.

³ Во овој документ терминот „национални малцинства“ се користи во контекст на меѓународното право. Сите делови на текстот каде што се зборува за состојбата во Република Македонија ќе се употребуваат изразите „етничките заедници“ или „заедници кои не се мнозинство“, имајќи ги предвид уставните амандмани усвоени во Република Македонија врз основа на Рамковниот договор од Охрид.

Правото на комуницирање на сопствениот јазик, во приватниот и во јавниот живот, е од фундаментално значење за припадниците на националните малцинства за да можат слободно да се развиваат како човечки суштества.

Меѓународните инструменти за човековите права на различни начини и во различен контекст ги гарантираат јазичните права, правото на слобода на изразување и другите права на припадниците на националните малцинства. Од една страна, јазикот е лична карактеристика на индивидуите поврзана со нивниот идентитет. Од друга страна, јазикот и слободното изразување и комуницирање му овозможуваат на поединецот да се реализира како припадник на некоја општествена организација или заедница, што е од клучно значење за функционирањето на едно демократско општество и, според тоа, во многу ситуации станува прашање од јавен интерес.

Сите меѓународни инструменти утврдуваат дека човековите права се универзални и дека мора да се применуваат еднакво за сите и без каква било дискриминација. Во нив се предвидува само мал број ситуации кога е дозволено државите да наметнат ограничувања: кога се загрозени други индивидуални права и слободи или во ситуации кога е загрозено јавното здравје, безбедноста или други темелни вредности на демократското општество. Дозволените ограничувања се толкуваат мошне рестриктивно во меѓународното право.

Во една демократска држава која се стреми кон почитување на човековите права на секоја индивидуа, овие прашања мора да се целосно уредени со законската регулатива и да се предмет на една осмислена јавна политика. Неуспехот да се постигне рамнотежа во остварувањето на човековите права, во мултикултурните општества може да биде извор на меѓуетнички тензии.

Членот 1 на *Универзалната декларација за човекови права*⁴, кој се однесува на почитувањето на достоинството на сите човечки суштества е фундаментален концепт врз кој се темелат сите меѓународни стандарди за човековите права и слободи. Со членот 1 на Декларацијата се утврдува дека „сите човечки суштества се раѓаат слободни и еднакви во достоинството и правата...“. Овој член е темел врз кој се поставени и јазичните права на припадниците на националните малцинства. Правото на достоинство на секој поединец подразбира и право на почитување на неговиот/нејзиниот идентитет, а еден од суштествените аспекти на идентитетот е јазикот на кој зборува тој поединец. Според тоа, почитувањето на јазичните права на поединците кои живеат во едно општество е неделиво од почитувањето на нивното темелно право на достоинство како човечки суштества.

⁴ The Universal Declaration of Human Rights, <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

Членот 2 на *Меѓународниот пакт за граѓански и политички права*⁵ од државите потписнички на овој Пакт бара да обезбедат почитување на човековите права на сите индивидуи кои живеат на нивната територија и потпаѓаат под нивна правна надлежност „...без оглед на какви било разлики, особено во поглед на расата, бојата на кожата, полот, *јазикот*, вероисповедта, политичкото или секое друго убедување, националното или општествено потекло, имотната состојба, раѓањето или друг статус“. Членот 19 на овој Пакт им ја гарантира слободата на изразувањето на сите индивидуи, која не само што им го гарантира правото на испраќање и примање информации и идеи без оглед на границите, туку, исто така, им го гарантира правото тоа да го прават на медиум или на јазик според нивниот избор. Овде е важно да се спомене и дека правото на ширење и примање информации не се однесува само на медиумите, туку и на непосредната комуникација меѓу индивидуите - припадници на една заедница. Така, со членовите 21 и 22 на истиот документ се гарантира и слободата на мирно здружување и собирање на припадниците на една заедница. Потоа, членот 27 на *Меѓународниот пакт за граѓански и политички права* е важна одредба врз која директно се темелат јазичните права на националните малцинства. Во неа се нагласува дека „на лицата кои припаѓаат на ... малцинствата не смее да им се негира правото, во заедница со другите припадници на нивната група, да... го користат нивниот јазик“. *Меѓународниот пакт* е ратификуван од страна на Република Македонија на 18 јануари 1994 година.

Членот 2(1) на *Декларацијата на Обединетите нации за правата на лицата кои припаѓаат на националните, етничките, верските и јазичните малцинства*⁶, им го гарантира правото „да го користат нивниот јазик, во приватниот и во јавниот живот, слободно и без мешање или без каков било облик на дискриминација“.

Друг особено важен документ е *Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи*⁷. Правото на слобода на изразување утврдено во членот 10 на Конвенцијата, во согласност со членот 14 од истиот документ, секоја држава мора да го обезбеди „... без дискриминација, врз каква било основа како што е полот, расата, бојата на кожата, *јазикот*, вероисповедта, политичкото или друго определување, националното или социјалното потекло...“. Повикувајќи се на Универзалната декларација за човекови права и на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи,

⁵ International Covenant on Civil and Political Rights, <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

⁶ UN Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities proclaims, <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r135.htm>

⁷ Република Македонија ја ратификуваше оваа Конвенција во 1997 година („Службен весник на Република Македонија“ број 11/1997), со што таа стана составен дел на националното законодавство.

Советот на Европа во *Декларацијата за слободата на изразување и информирање* од 1982 година⁸, нагласува дека „слободата на изразување и информирање е неопходна заради општествен, економски, културен и политички развој на секое човечко суштество и претставува услов за хармоничен напредок на општествените и културните групи, нации и меѓународната заедница“. Со ова е тесно поврзана и слободата на мирно собирање и здружување гарантирана со членот 11 на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи.

Истите фундаментални стандарди за слободата на изразување, собирање и здружување се утврдени во *Документот на ОБСЕ од Копенхаген* усвоен во 1990 година⁹. Документот од Копенхаген на ОБСЕ, меѓу другото, ги утврдува и правата на припадниците на националните малцинства „да основаат и да одржуваат нивни сопствени образовни, културни и верски институции, организации и здруженија...“ Иако медиумите не се експлицитно наведени во овој стандард, се подразбира дека тие спаѓаат во институциите кои имаат клучна улога во зачувувањето и промовирањето на јазичниот и културниот идентитет на припадниците на националните малцинства. Во Повелбата за нова Европа¹⁰, усвоена во Париз во 1990 година, шефовите на државите и владите на земјите-членки на ОБСЕ нагласуваат дека „...без дискриминација, секој поединец има право на слобода на изразување, слобода на здружување и мирно собирање...“.

Во членот 10(1) на *Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа*¹¹ се утврдува дека земјите-членки се обврзуваат на припадниците на националните малцинства да им го признаат правото „да го користат нивниот малцински јазик, слободно и без мешање, во приватниот и во јавниот живот, усно и во пишана форма“. Република Македонија ја потпиша оваа Конвенција на 25 јули 1996 година, а ја ратификуваше на 10 април 1997 година.

Правото на користење на јазикот „во приватниот и во јавниот живот“ е поврзано и со правото на образование на припадниците на националните малцинства на нивниот јазик. Овие прашања се детално уредени во *Препораките од Хаг за правата на образование на националните малцинства*, усвоени од ОБСЕ во 1996 година. Препораките се подготвени, со цел да се постигне поголемо разбирање на меѓународните

⁸ Declaration on the freedom of expression and information (Adopted by the Committee of Ministers on 29 April 1982, at its 70th Session), http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/CM/Dec%281982%29FreedomExpr_en.asp#TopOfPage

⁹ Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension, <http://www.osce.org/odihr/elections/14304>

¹⁰ Charter of Paris for a New Europe, <http://www.osce.org/mc/39516>

¹¹ Framework Convention for the Protection of National Minorities, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_AtGlance/PDF_Text_FCNM_mk.pdf

инструменти кои се однесуваат на правата на припадниците на националните малцинства кои се од голема важност за зачувување и развивање на нивниот културен идентитет.

Членот 19 на *Меѓународниот пакт за граѓански и политички права*, со кој се гарантира правото на поседување мислење, како и правото да се изрази тоа мислење, е основна појдовна точка од која се дефинира улогата и местото на медиумите во демократското општество. Од една страна, ставот 1 гарантира дека „секој има право на мислење...“, а ставот 2, секому му гарантира слобода „да бара, прима и шири информации и идеи од каков било вид, без оглед на границите, усно или во пишана форма, во форма на уметност, или преку медиум по негов избор“.

Членот 10 на *Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи* на сличен начин ја гарантира слободата на изразување и исклучоците кога таа може да биде ограничена. Земјите-членки на Советот на Европа својата цврста посветеност на „принципите на слободата на изразувањето и информирањето како основен елемент на демократското и плуралистичко општество“ ја потврдуваат и во членот 1 на *Декларацијата за слободата на изразувањето и информирањето* од 1982 година. Во истиот документ, земјите-членки на Советот на Европа се изјаснуваат дека „во областа на информирањето и мас-медиумите тие настојуваат да постигнат... (d.) постоење на мноштво различни независни и автономни медиуми, кои овозможуваат да се отсликаат различноста од идеи и мислења“.

Членот 9(1) на *Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа* нагласува дека припадниците на националните малцинства се слободни „да поседуваат мислење и да примаат и шират информации и идеи на малцинскиот јазик, без мешање на јавните власти и без оглед на границите...“ Потоа, според овој документ, државите се обврзани „да обезбедат, во рамките на нивните правни системи, лицата кои припаѓаат на националните малцинства, да не бидат дискриминирани во нивниот пристап до медиумите“. Во членот 9 на Конвенцијата се наведува и дека државите „нема да го попречуваат основањето и употребата на печатените медиуми на припадниците на националните малцинства“, како и дека „во правната рамка за радиото и телевизијата, ќе обезбедат, колку што е можно... на припадниците на националните малцинства да им се гарантира можноста за основање и употреба на нивни сопствени медиуми“.

Иако припадниците на националните малцинства имаат право да основаат свои приватни медиуми, факт е и дека, според меѓународните документи, ова право делумно може да биде ограничено од државата. Во членот 9 на Рамковната конвенција ова јасно се

нагласува, во смисла дека поради природната ограниченост на фреквентниот спектар, државата (независен регулатор) доделува дозволи за радио и телевизија на припадници на националните малцинства. Критериумите за доделување дозволи мора да се објективни и недискриминациски, за да не се поткопа правото на припадниците на националните малцинства на основање радио или телевизиски медиум.

Многу важно прашање е и пристапот на националните малцинства до јавните медиуми. Членот 9(1) на Рамковната конвенција, утврдува дека слободата на изразување на припадниците на националните малцинства подразбира слобода на ширење информации и идеи на малцинскиот јазик, без мешање на јавните власти, а тоа значи дека „припадниците на малцинствата нема да бидат дискриминирани во пристапот до медиумите“. Членот 9(4) на Конвенцијата, утврдува дека и државите се должни да преземат „соодветни мерки, со цел да го олеснат пристапот до медиумите за припадниците на националните малцинства“. Ова подразбира дека на едно национално малцинство, кое има значаен број припадници, мора да му се обезбеди пристап до соодветен број часови на јавното радио и на јавната телевизија. Но, бројноста на едно национално малцинство не треба да е единствениот критериум кога се одлучува за обемот на програмата на јавното радио и телевизија. Во случајот на етничките заедници, кои се помали по бројност, мора да се обезбеди минимумот време и ресурси без кои не би можеле да ја реализираат својата програма на јавниот сервис. Исто така, важно е да се води грижа таа програма да ги содржи сите компоненти и да биде квалитетна за да ги задоволува потребите и барањата на конкретната етничка заедница.

Друг важен аспект е квалитетот на содржините на медиумите на националните малцинства. Во едно отворено и демократско општество содржините што се објавуваат во медиумите не смеат да бидат под влијание на јавните власти. Слободата на изразување, така како што е гарантирана со членот 19 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и со членот 10 на Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, подразбира дека секое ограничување што може да го наметне која било институција на власта, мора да биде „запишано во закон“ и да биде „неопходно во демократското општество“, со цел да се заштитат: (а) правата и угледот на другите; (б) да се заштити безбедноста или јавниот ред, или јавното здравје и моралот.

Државата треба да обезбеди, програмата на јавното радио и јавната телевизија што ја подготвуваат и што е наменета за припадниците на националните малцинства, да ги рефлектира нивните интереси и потреби и тие да ја перципираат како независна. Во согласност со принципот на еднаквост и недискриминација, според членот 15 на

Рамковната конвенција, припадниците на националните малцинства треба да се соодветно застапени и во редакциите на јавните медиуми. Ова може да обезбеди посеопфатно и поправично претставување на националните малцинства и поголема објективност при медиумското известување.

Преглед на регулативата во РМ

Признавањето на медиумските права на етничките заедници кои живеат во Република Македонија се потпира врз одредбите од членот 16 на Уставот на Република Македонија. Поконкретно, во членот 16 се гарантира слободата на изразувањето, слободата на говорот, јавниот настап и јавното информирање, како и слободното основање институции за јавно информирање. Потоа, се гарантира и слободниот пристап до информациите, слободата на примање и пренесување информации. Во 2001 година, по склучувањето на Рамковниот договор во Охрид, со уставните амандмани беше изменет и дополнет и членот 48 од Уставот со кој на припадниците на заедниците им се гарантира правото слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница. Со овој член им се гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници, како и правото да основаат културни, уметнички, образовни институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет.

За првпат, правата на етничките заедници во медиумската област¹², законски беа гарантирани со Законот за радиодифузната дејност од 1997 година. Според овој закон, Македонската радио-телевизија беше обврзана, покрај на македонски јазик, да емитува програми и на јазиците на немнозинските заедници (член 45). Во периодот на донесување на овој закон, постоеја и јавни радиостаници на локално ниво на подрачјата каде живеат значителен број припадници на етничките заедници. Тие, исто така, имаа обврска да емитуваат програми на јазиците на етничките заедници кои живеат на конкретното подрачје.¹³ Според овој закон беа доделени и првите дозволи за радија и телевизији во приватна сопственост кои емитуваа програми на јазиците на етничките заедници. Првиот законски текст содржеше и еден вид финансиска стимулација за медиумите на етничките

¹² Од 1991 година па наваму, во Република Македонија не постоеше закон за печатените медиуми.

¹³ Овие јавни радија во согласност со Законот за радиодифузната дејност од 2005 година имаа обврска да се трансформираат, но најголем дел од нив, по неуспешната постапка за приватизација згаснаа.

заедници насочена кон поттикнување нова продукција на радио и ТВ - програми на македонски јазик и на јазиците на етничките заедници. Оваа мерка, според документите и извештаите на Советот за радиодифузија, придонела во период од неколку години да се создаде значаен фонд на нова радио и телевизиска продукција која ја збогатила јазичната и жанровската разновидност во медиумите.

Со новиот Закон за радиодифузната дејност од 2005 година, гарантираните права на етничките заедници во радиодифузната сфера беа потврдени и проширени. Во основните одредби се вели дека целта на законот е да обезбеди: „... слобода на изразување во радиодифузната дејност ..., заштита на интересите на корисниците, поттикнување, унапредување и заштита на културниот идентитет, образовниот и научниот развој, поттикнување на развој на творештвото, јазикот и традициите...“ (член 2). Во принципите врз кои се темелат програмите (член 68), спаѓаат и: поттикнување на духот на толеранцијата, заемното почитување и разбирање меѓу индивидуите од различно етничко и културно потекло, отвореност на програмите за изразување на различните култури што се составен дел на општеството, зачувување и негување на националниот идентитет, јазичната култура и домашното творештво и др.

Правото на емитување програми на јазиците на различните заедници е утврдено во членот 82 на актуелниот Закон: „Радифузерите ја емитуваат програмата на македонски јазик, а во случаите кога програмата е наменета за заедницата која не е во мнозинство на јазикот на таа заедница“. Јазичната посебност се заштитува и преку општата обврска за титлување на програмите (член 83), за превод на рекламите и телешопинг спотовите (член 104) и на најавите за програмите на странски јазици што не се преведуваат (член 83).

Јазичната посебност и културниот идентитет на етничките заедници најмногу се негуваат на Македонската радио-телевизија, па затоа нејзините законски обврски се најголеми. Македонската радио-телевизија е должна да создава и емитува програми од јавен интерес со кои се одразува општествениот и културниот плурализам во државата, а кои се состојат од информативни, културни, образовни, научни, спортски и забавни содржини (член 120). Потоа, за да ја исполни својата јавна функција, Македонската радио-телевизија е должна: да ја развива и планира програмската шема во интерес на целата јавност и да произведува и емитува програми за сите сегменти на општеството без дискриминација, притоа водејќи сметка за специфичните општествени групи; да се грижи низ програмите да се рефлектираат различни идеи, да се негува културниот идентитет на заедниците, да се почитуваат културните и религиозни разлики и да се поттикнува културата на јавен дијалог, со цел да се зацврстува заемното разбирање и толеранција во

функција на унапредување на односите меѓу заедниците во мултиетничка и мултикултурна средина; да ги негува и развива говорните и јазичните стандарди на сите заедници во Република Македонија (член 121). За таа цел, јавниот сервис е задолжен да емитува еден програмски сервис на телевизијата и еден на радиото, на јазиците на етничките заедници (член 117). Покрај тоа, програмите на Македонската радио-телевизија мора да задоволуваат и други барања важни за негување на културниот идентитет на етничките заедници: мора да емитува најмалку 40 отсто програма изворно произведена на јазиците на мнозинските заедници, односно најмалку 45 отсто вокално-инструментална музика на тие јазици (член 124). Покрај сето ова, Македонската радио-телевизија е обврзана да емитува и сателитска програма, со цел да ги информира припадниците на етничките заедници од дијаспората за најважните случувања од земјата.

Приватните телевизии и радија, кои имаат дозвола за програма наменета за припадниците на некоја етничка заедница, се должни програмата целосно да ја емитуваат на јазикот на таа заедница (член 82). Тие, исто така, имаат обврски во поглед на негувањето на јазичниот и културниот идентитет: обврзани се да емитуваат дневно најмалку 30 отсто програма изворно создадена на јазикот на етничката заедница и најмалку 30 отсто вокално-инструментална музика на тој јазик (член 74).

Регулаторното тело, според актуелниот Закон, има обврска да се грижи за поттикнување на плурализмот и разновидноста на содржините во медиумската сфера. Во членот 21 се вели дека Советот за радиодифузија „... се грижи за обезбедување на слободата и плурализмот на изразувањето, за постоењето на разновидни, независни и самостојни медиуми, ... и за заштитата на интересите на граѓаните во радиодифузната дејност“. Пред објавувањето на конкурсите за нови дозволи, Советот е должен да спроведе истражување на потребите на публиката и да изврши консултации со заинтересираните страни (член 45). Од друга страна, при оценувањето на квалитетот на поднесените апликации, Советот е обврзан да ја земе предвид: „... жанровската и тематската разновидност на програмските содржини, процентот на учеството на програмите изворно произведени на македонски јазик или на јазиците на мнозинските етнички заедници..., застапеноста на програмите што ќе третираат настани и случаи од значење за подрачјето на кое ќе се емитува програмата..., застапеноста на програми со кои се поттикнува развојот и зачувувањето на националната култура..., како и други понудени услови што придонесуваат за ... поквалитетно остварување на правото за информирање, односно на потребите на публиката на соодветното подрачје“ (член 51).

Општа слика за медиумите на немнозинските заедници

Македонската радио-телевизија емитува програми на јазиците на етничките заедници на еден телевизиски и на еден радио-програмски сервис. На *Македонската телевизија* програмите на јазиците на немнозинските заедници се емитуваат на Вториот сервис: на албански јазик се емитува 98 часа програма неделно, на турски јазик 16,5 часа програма неделно, а на ромски, српски, влашки и босански јазик по два часа програма неделно. На *Македонското радио* неделно се емитува 119 часа програма на албански јазик, 35 часа програма на турски јазик и по 3,5 часа програма на влашки, ромски, босански и српски јазик.

Во мај 2013 година, во приватниот радиодифузен сектор имаше вкупно 66 телевизии и 80 радиостаници. Од нив, 20 телевизии и 17 радија емитуваа програми на јазиците на етничките заедници.

ТВ	Јазик на кој се емитува програмата	Подрачје
ТВ Алсат-М	албански и македонски	државно
ТВ Ера	албански	Скопје
БТР телевизија	ромски и македонски	Скопје
ТВ Шутел	ромски и македонски	Скопје
ТВ Едо	бошњачки	Скопје
ТВ „Дуе“	албански	Гостивар
ТВ „ГТВ“	албански	Гостивар
ТВ „Чеграни Медиа“	албански, турски и македонски	Гостивар
ТВ „Гурра“	албански	Кичево
ТВ „Ускана“	албански	Кичево
ТВ „Феста“	албански	Куманово
ТВ „Хана“	албански	Куманово
ТВ „Арт Канал“	албански	Струга
ТВ „Калтрина“	албански и македонски	Струга
ТВ „Арт“	албански	Тетово
ТВ „Коха“	албански	Тетово
ТВ „Супер Скај“	албански	Тетово
ТВ „Лажани“	бошњачки, албански и	С. Долнени, Прилеп
ТВ „Канал три“	турски, албански и македонски	Центар Жупа
ТВ „Дибра“	албански	Дебар

Преглед на трговски радиодифузни друштва кои емитуваат телевизиска програма на јазиците на етничките заедници¹⁴

Радио	Јазик на кој се емитува програмата	Подрачје
Арачина	албански	Скопје
Ват	албански	Скопје
ПРО-ФМ	албански	Гостивар
Мерлин	албански	Дебар
Ускана	албански	Кичево
Јехона	албански	Куманово
Аљбана	албански	Куманово
МХ	македонски, српски, хрватски	Охрид
Беса	албански и македонски	Прилеп, с. Црнилиште и с. Долнени
Тернипе	ромски и македонски	Прилеп
Мис 2008	турски и македонски	Пласница
Рапи	албански	Струга
Енерги	албански	Струга
Блета	албански	Тетово
Фама	албански	Тетово
Фокус	албански, турски и македонски	Тетово
Енцелс	ромски и македонски јазик	Штип

Преглед на трговски радиодифузни друштва кои емитуваат радиопрограма на јазиците на немнозинските заедници¹⁵

Во секторот на печатените медиуми, во мај 2013 година се објавуваа четири дневни весници на албански јазик: „Коха“, „Факти“, „Журнал“ и „Лајм“. Издание на албански јазик објавува и неделникот „Теа модерна“. Од печатените изданија на јазиците на помалите заедници се објавуваат неделниците на турски јазик „Заман“ и „Јени Балкан“.

¹⁴ Извор: Совет за радиодифузија, мај 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=702&Itemid=342&lang=mk

¹⁵ Извор: Совет за радиодифузија, мај 2013, http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=703&Itemid=343&lang=mk

Во последниве години се појавија и онлајн портали кои објавуваат содржини на јазиците на етничките заедници. Поголемиот број се на албански јазик, но само дел од нив имаат редакции во Македонија. Сè уште не постојат онлајн медиуми кои имаат редакции во Македонија што објавуваат изворни содржини на јазиците на другите етнички заедници.

Државната новинска агенција МИА своите содржини ги објавува и на албански јазик, но не и на јазиците на немнозинските заедници. Од приватните субјекти, функционира и една приватна новинска агенција на албански јазик (INA - Piria News Agency).

Медиуми на етничките заедници – состојби и проблеми

Во овој дел на Анализата, најпрво, се претставени статистички показатели за бројноста и географската распределба на припадниците на различните етнички заедници на територијата на Република Македонија, а потоа се дава слика за медиумите кои објавуваат содржини на јазиците на тие заедници. Во точките кои се однесуваат на различните етнички заедници, во продолжение на статистичките показатели се пренесени и оцените за актуелната состојба со начинот на известувањето на медиумите за секоја од заедниците, што ги изнесоа претставниците на граѓанските здруженија во интервјуата што беа спроведени со нив во рамките на оваа анализа. Во материјалот се изнесени и согледувања добиени од други анализи и истражувања, спроведени од страна на релевантни истражувачки или медиумски организации во Република Македонија.

Според податоците од последниот статистички попис на населението спроведен во 2002 година, во Република Македонија имало вкупно 2.022.547 жители¹⁶, при што како Македонци се изјасниле 1.297 981 жител, како Албанци 509.083, како Турци 77.959, како Роми 53.879, како Власи 9.695, како Срби 35.939, како Бошњаци 17.018, а како припадници на други етнички заедници се изјасниле 20.993 жители.

а) Медиуми на албански јазик

¹⁶ Повеќе детали види во публикацијата на Заводот за статистика (стр.34). Достапно на: <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaXIII.pdf>

Од вкупно 509.083 Албанци, најголем број живеат во Тетово и околните општини¹⁷ (167.158), потоа во Скопје и околните општини¹⁸ (132.335), Гостивар (54.038), Куманово со Липково (53.620), Кичево со Зајас и Осломеј (30.762), Струга (36.029) и Дебар (11.348).

Од показателите за бројот на медиумите кои објавуваат содржини на албански јазик, изнесени во претходната точка, се чини дека потребите и барањата на албанската етничка заедница во Македонија во медиумската сфера во најголема мера се исполнети. На програмите на јавниот сервис се емитуваат најголем обем часови на јазикот на оваа заедница. На пример, на Вториот сервис на Македонската телевизија дневно се емитуваат околу 14 часа програма или вкупно околу 98 часа неделно, во два периода: од 07:00 до 14:30 часот и од 18:30 до доцните ноќни часови. „Овој обем на програмата на албански јазик ѝ овозможува да се обликува како јавен сервис, односно да емитува жанровски разновидни содржини за различни делови на публиката и редовно да емитува вести и дебатни емисии“.¹⁹ Таа е најголемата редакција на јазиците на мнозинските заедници во рамките на јавниот сервис и според бројот на вработени (околу 32 новинара и уредници и 40-тина лица технички и административен кадар). И обемот на програмата и кадровските и техничките ресурси и овозможуваат на оваа редакција во голема мера да ги исполнува функциите на јавен сервис на албанската етничка заедница. Секојдневно се емитуваат куси флеш-вести во претпладневните часови и една главна дневно-информативна емисија во траење од половина час, започнувајќи во 18:30 часот. Во другите програмски блокови се емитуваат документарни, забавни, детски и други емисии на албански јазик. Слични констатации можат да се извлечат и за програмата на албански јазик на Македонското радио, на која неделно се емитуваат 119 часа програма.

Албанската етничка заедница во Македонија има можност да добива информации и содржини и од бројните приватни медиуми на државно, регионално и локално ниво во подрачјата каде живеат Албанците во Македонија: телевизијата на државно ниво ТВ „Алсат М“, ТВ „Ера“, Радио „Вати“, и Радио „Арачина“ (Скопје), ТВ „Арт“, ТВ „Коха“, ТВ „Супер Ска“ј, Радио „Блета“, Радио „Фама“ и Радио „Фокус“ (Тетово), ТВ „Дуе“, ТВ „Г“, ТВ „Зери и Чегранит“ и Радио „Про-ФМ“ (Гостивар), ТВ „Феста“, ТВ „Хана“, Радио „Јехона“ и Радио „Аљбана“ (Куманово), ТВ „Гура“, ТВ „Ускана“ и Радио „Ускана“ (Кичево), ТВ „Калтрина“, ТВ „Арт Канал“, Радио „Рапи“ и Радио „Енерџи“ (Струга), ТВ „Дибра“ и Радио „Мерлин“ (Дебар) и др. Од споредбата на географската

¹⁷ Врапчиште, Боговиње, Брвеница, Желино, Теарце и Јегуновце.

¹⁸ Арачиново, Студеничани, Петровец, Сопиште и Чучер Сандево.

¹⁹ Мицевски, И., Трпевска, С. и Трајкоска, Ж. (2013) *Известување од паралелни светови: Медиумите на етничките заедници во Македонија*, Скопје: Високата школа за новинарство и за односи со јавноста.

дистрибуција на населението со показателите за бројот на медиуми може да се види дека нема ниту едно подрачје каде живеат Албанци, кое не е покриено со програма на некој приватен радиодифузен медиум.

б. Медиуми на турски јазик

На пописот во 2002 година, како Турци се изјасниле вкупно 77.959 жители на Република Македонија. Турците живеат во голем број населени места низ целата земја, но најмногу ги има во Скопје и околината (12.198), потоа во Гостивар (7.991), Центар Жупа (5.226), Пласница (4.446), Радовиш (4.061), Струга (3.628), Дебар (2.684), Маврово и Ростуше (2.680), Долнени, Прилепско (2.597), Кичево (2.430) итн.

Ако се споредат демографските показатели со бројот на медиуми кои објавуваат содржини на турски јазик, може да се заклучи дека потребите и барањата на турската заедница за информативни и други содржини што ги засегнуваат непосредно, не се целосно задоволени. Заедницата на Турците на својот јазик добива информации или други содржини, главно, од Македонската радио-телевизија, бидејќи не постојат приватни телевизии и радија на турски јазик на ниво на државата или на подрачјето на Скопје каде живеат најголем број Турци.²⁰ Голем дел од турското население во помалите населени места низ Македонија нема можност на својот јазик да се информира или да добива други содржини што би ги задоволеле нивните информативни и културни потреби.

Програмите што се емитуваат на јавниот сервис воопшто не се на потребното ниво, ниту по обем ниту по квалитет. На Македонската телевизија се емитува околу 2,5 часа програма дневно, во периодот од 15:30 до 18:00 часот: куси вести од 5 до 10 минути и централни вести со траење од 20 до 30 минути. Редакцијата има вработено 12 новинари, односно по големина е втора редакција на заедниците во рамките на јавниот сервис, но тоа не е доволно за да може секојдневно да се подготвува и емитува квалитетна програма. Од претходно реализираните истражувања може да се евидентира дека „редакцијата нема доволно новинарски кадар или, пак, тој не е обучен соодветно... (и) дека квалитетот на новинарските содржини може да биде подобар и повеќе ориентиран кон граѓански

²⁰ Само две приватни локални телевизии пријавиле определен процент програма и на турски јазик (покрај албански и македонски јазик): *ТВ „Зери и Чегранит“* во село Чегране, Гостивар и *ТВ „Канал 3“* во Центар Жупа. Радио „*Мис 2008*“ во село Пласница емитува програма на турски јазик, а *Радио „Фокус“* од Тетово, покрај македонски има пријавено и програма на турски јазик.

теми“.²¹ Турската редакција, како и другите помали редакции на јавниот сервис, се соочува со проблеми со техничките капацитети. „Проблем е, на пример, превозот на новинарите до местото на настаните и од од тоа место, пристапот до компјутер и Интернет и сл., ... потребни се обуки за мултиетнички пристап во известувањето, но ... најважно е да се научи доброто новинарство“.²²

Проблемот со недостиг на технички капацитети и нивното несоодветно распоредување во јавниот радиодифузен сервис го потврдуваат и од турската етничка заедница. „Прво завршува работа редакцијата на македонски јазик, па редакцијата на албански јазик и дури потоа ако остане нешто време за редакцијата на турски јазик...“²³ Од друга страна, за разлика од заинтересираноста на редакцијата на турски јазик да известува за теми што ја засегаат оваа етничка заедница, поголемите медиуми покажуваат незаинтересираност да ги покријат овие прашања. Се забележува дека само доколку се случува нешто невообичаено, тогаш некои од медиумите покажуваат интерес да известуваат за прашањата кои ги засега турската етничка заедница. „...Или, пак, ако има проблем меѓу Македонците и Албанците, некаков конфликт...нè прашуваат на чија страна сме“.²⁴ А проблем е и јазичната бариера, односно тоа што програмата на турски јазик не можат да ја следат припадниците на другите етнички заедници кои не го познаваат јазикот. Оттука, се констатира дека е неопходно да се обезбеди превод на прилозите, односно темите кои се разработуваат во редакцијата на турски јазик.

в. Медиуми на ромски јазик

Вкупниот број Роми на последниот попис од 2002 година изнесувал 53.879 граѓани. Ромско население има низ цела Македонија, но најголема концентрација на Роми има во Скопје (23.903), потоа во Прилеп (4.443), Куманово (4.256), Тетово (2.357) и во Штип (2.195). Програми на ромски јазик се емитуваат и на Македонската телевизија и на Македонското радио (по два часа неделно), а Македонија е една од првите земји во кои беа доделени дозволи и на приватни телевизиски и радиостаници за емитување програми на ромски јазик. Во моментов, постојат две регионални приватни телевизии од Скопје –

²¹ Мицевски, И., Трпевска, С. и Трајкоска, Ж. (2013) *Известување од паралелни светови: Медиумите на етничките заедници во Македонија*, Скопје: Високата школа за новинарство и за односи со јавноста.

²² Ibidem.

²³ Цитат од интервју со Еран Хасипи, Здружение на турски новинари во Република Македонија, реализирано на 11 јуни 2013 година.

²⁴ Ibidem

ТВ „БТР“ и ТВ „Шутел“ и две локални радија – Радио „Терните“ од Прилеп и Радио „Енџелс“ од Штип.

Програмата на ромски јазик на Македонската телевизија, која е воведена уште во 1991 година, трае само половина час дневно, и се емитува три пати во неделата (вторник, четврток и сабота). Емисијата „Бјандипе“ нема постојана програмска структура, нема редовни вести и не се знае кога се емитуваат информации, а кога други содржини. Причините се во тоа што редакцијата се соочува со недостаток на кадар (има двајца вработени) и на технички средства за реализација на обврските. Поради ова, редовната продукција на вести и на каква било друга содржина е невозможно. Во три получасовни термини во неделата, само еднаш се емитуваат информативни прилози кои се малку на број и кои имаат функција, главно, да информираат за редовните активности на органите на власта. Дури, во отсуство на сопствена програма, во 2012 година, во терминот на „Бјандипе“ неколку пати е емитувана информативна емисија на комерцијален радиодифузер. „Ваквата состојба ... може да се толкува како порака што мнозинската заедница (или државата), преку јавниот сервис, им ја испраќа на граѓаните Роми – дека не покажува сериозна грижа за нив, дека не ја вреднува нивната култура преку соодветно информирање на ромски јазик и во крајна линија дека не се грижи за нивното вклучување во општеството“.²⁵

Во Куманово и Тетово нема ниту еден приватен медиум на ромски јазик, а прашање е дали и двете радиостаници во подрачјето на Штип и Прилеп можат да ги задоволат информативните потреби на Ромите, особено ако се има предвид фактот што тие претежно емитуваат музички содржини. Двете телевизиски станици на ромски јазик на подрачјето на Скопје со години наназад се соочуваат со недостиг од финансиски средства и не се во состојба да емитуваат квалитетна разновидна програма. Според тоа, може да се каже дека ниту јавниот сервис ниту приватните медиуми на ромски јазик, поради различни причини, не успеваат да ги задоволат правата на ромската заедница во медиумската сфера.

Во моментов, во Република Македонија не се објавуваат печатени медиуми на ромски јазик. Имаше обид за објавување на дневен весник („Рома Тајмс“) но, поради проблеми со финансирањето, тој згасна во 2008 година. Неколку приватни радија на ромски јазик, исто така, се откажаа од дозволата поради неможност да го издржат

²⁵ Ibidem.

притисокот на пазарот. Во Редакцијата на ромски јазик во Македонското радио е вработено само едно лице.

Политиката на известување на програмата на ромски јазик на Македонската телевизија се смета за непроменета уште од 90-тите години на минатиот век. Недостигаат документарни емисии и друг тип програма од едукативен карактер. „Имаше период во кој на програмата на ромски јазик на Македонската телевизија се емитуваше само музика, што прави таа да биде неатрактивна за следење“. ²⁶ Од друга страна, се смета дека и самите уредници се наоѓаат под притисок и се поделени меѓу потребата од задоволување на интересот на сопственикот на медиумот (ако е приватен медиум) или на политиката, како и интересот на јавноста.

Од друга страна, постои незадоволство од начинот на претставување на ромската заедница во националните медиуми воопшто. Известувањето, како што оценуваат од граѓанскиот сектор, е најчесто стереотипно, а настаните се „обојуваат“ со политика и недостигаат суштинските информации. „Ако некој направил прекршок, не се именува со иницијали, туку се вели претставник од ромската заедница. Мора ли да се каже дека е Ром?“ ²⁷ Многу често се одбегнува известувањето за теми што ја засегаат ромската заедница, а се информира кога на дневна основа нема атрактивни настани за покривање. Дури и во мешаните редакциски тимови, секој известува за својата заедница, а уредниците на крај ја имаат одлучувачката моќ. Ромите, честопати како алтернатива ги користат социјалните медиуми за објавување и размена на информации што ја засегаат оваа заедница.

Претставниците на невладиниот сектор препорачуваат во Македонската радиотелевизија или во комерцијалните медиуми да се воведат посебна програма каде што ќе учествуваат претставници на граѓанскиот сектор, кои би ги претставувале сите етнички заедници. „Потребни се и дебатни емисии, да се зборува за етничките заедници, да се видат сите култури и традиции“. ²⁸

г. Медиуми на влашки јазик

²⁶ Цитат од интервјуто со претседателот на здружението на граѓани ИНСОЦ Самет Скендери, реализирано на 6 јуни 2013 година.

²⁷ Цитат од интервјуто со претседателот на здружението на граѓани Дром Ахмет Јашаровски, реализирано на 21 август 2013 година.

²⁸ Ibidem

Влашката заедница е населена најмногу во Скопје (2.557), потоа во Штип (2.074), Битола (1.270), Крушево (1.020) итн. Програми на влашки јазик се емитуваат само на Македонската телевизија и на Македонското радио (по два часа неделно). Не постои ниту еден приватен медиум во Република Македонија кој пријавил дека ќе емитува радио или телевизиска програма, ниту, пак, се публикува весник или неделник на влашки јазик.

Програмата на влашки јазик на Македонската телевизија се емитува во колажен програмски блок со наслов „Искра“ (Scapreo). Емисијата трае половина час, а се емитува во понеделник, среда и петок. Нема редовно планирана структура, се емитува музика, прилози посветени на празници или други важни настани за Власите или, пак, разговори со гости во студиото. Редакцијата има вкупно тројца вработени, што укажува на мал потенцијал за задоволување на информативната функција. Како и другите помали редакции во Македонската телевизија (ромската и српската), редакцијата не произведува доволно информативна содржина за да ги задоволи потребите на влашката заедница. Прилозите најчесто се промоција на културата и достигнувањата на Власите во Република Македонија. Редакцијата има само тројца вработени и се соочува со истите проблеми со недостиг на технички ресурси и обуки како и другите помали редакции во Македонската телевизија. „Како и за ромската редакција, и овде главен заклучок е дека јавниот сервис во целина ја запоставил својата обврска да ги задоволува информативните потреби на помалите етнички заедници во кои спаѓаат и Власите во Република Македонија“.²⁹

Проблем претставува и фактот што програмата на влашки јазик на Македонската телевизија се емитува во термини кога таа не може да се следи од поголем дел од населението. Исто така, проблем е и непостоењето на технички капацитети и човечки ресурси за превод на содржините на македонски јазик.

И за оваа заедница, генерално, отсуствува известување во медиумите, поради што е оневозможено запознавањето со нејзината култура и со важните настани. „Влашката заедница е интегрирана во општеството, но отсуствува јавно претставување на нејзината култура во медиумите...Немам забелешка за начинот на претставување на оваа заедница во медиумите, затоа што и ништо не се кажува, ниту во позитивна, ниту во негативна смисла“.³⁰

²⁹ Мицевски, И., Трпевска, С. и Трајкоска, Ж. (2013) *Ивестување од паралелни светови: Медиумите на етничките заедници во Македонија*, Скопје: Високата школа за новинарство и за односи со јавноста.

³⁰ Цитат од интервјуто со Стојан Ташков, претседател на Лигата на Власите во Македонија, реализирано на 5 јуни 2013 година.

д. Медиуми на српски јазик

На пописот во 2002 година, 35.939 граѓани се изјасниле како Срби. Најголем број од нив живеат во Скопје (14298), потоа во Куманово (9.062), и во Чучер Сандево, Скопско (2.426). Како и влашката заедница, така и српската заедница се информира за домашните настани пред сè од програмите на Македонската телевизија и Македонското радио (по 2 часа неделно)³¹.

Редакцијата на српски јазик, како и другите помали редакции на јавниот сервис, не емитува вести, туку една магазинска емисија („Видик“) која се емитува во понеделник, среда и петок. Не се емитуваат класични вести, туку прилози на различни теми, за историски важни настани или за актуелни културни достигнувања на Србите од Република Македонија или од соседството. Во редакцијата во моментов има три вработени новинари, иако во минатото работеле повеќе. И оваа редакција се соочува со големи проблеми како и ромската, влашката и бошњачката – недоволно време за емитување програма, недостиг на новинарски и технички кадар и ресурси, недостиг на обуки“. Редакцијата, всушност, себе си се гледа во улога на културен мост меѓу Србите во Република Македонија и матичната држава, и во промотор на српските културни вредности и историја... се чини дека и тука недостасува интерес за реалните проблеми на македонските граѓани со српска националност...“³²

Претставниците на граѓанскиот сектор сметаат дека магазинската емисија „Видик“ во голема мера ги покрива активностите на политичката партија што учествува во власта. Отсуствува истражувачкото новинарство, а подлабок третман на темите кои ја засегаат српската заедница се забележува само од страна на дописниците на српските медиуми од државата. Како причина за отсуството на актуелни содржини што ја засегаат српската заедница, освен недостигот на ресурси, се наведува и непостоењето волја кај новинарите и уредниците. „Емисијата („Видик“) не третира никаква проблематика, нема дебата, а во едукативна смисла не развива никаква нова перспектива и видување на проблемите“.³³

Претставник на српската заедница во Република Македонија смета дека има сè помалку новинари кои сериозно се занимаваат со култура. „Повеќето заедници својот идентитет го зачувуваат преку културата. Една заедница може да направи врвна културно

³¹ Само едно локално приватно радио (МХ од Охрид) пријавило дека емитува програма и на српски јазик. Но, според статистичките показатели во Охрид речиси и да нема Срби.

³² Ibidem.

³³ Цитат од интервјуто со Милутин Станчиќ, претседател на Културно-информативниот центар на Србите во Република Македонија „Спона“, реализирано на 5 јуни 2013 година.

- уметничка програма, а во медиумите малку да се информира за тоа“.³⁴ Проблемот што, генерално, се забележува е незаинтересираноста во медиумите за другиот, а тоа „ќе се одразува и низ годините што доаѓаат“.³⁵ Препораките од српската заедница во Македонија се да им се помогне на заедниците да создадат сопствени програми. „Ако зборуваме за современо општество во кое се почитуваат малцинствата, не можеме да ги запоставиме медиумите и потребите на заедниците да се претстават“.³⁶

ѓ. Медиуми на бошњачки јазик

Како Бошњаци во Македонија, на пописот од 2002 година, се изјасниле 17.018 жители. Тие се населени најмногу во Скопје и околината (10.689), потоа во Велес (2.406) и во Долнени, Прилепско (2.380). Програми на бошњачки јазик се емитуваат на јавниот сервис – и на Македонската телевизија и на Македонското радио (по два часа неделно), но и на две приватни телевизии – ТВ „Едо“ од Скопје и ТВ „Лажани“ од с. Долнени. Според бројот на медиуми, се чини дека оваа заедница има поголема можност за остварување на своите јазични и културни права во медиумската сфера. Но, кога станува збор за квалитетот на програмите и нивната жанровска разновидност, не може да се заклучи истото.

Имено, програмата на бошњачки јазик во рамките на јавниот сервис е една од најмладите во јавниот сервис, воведена во 2006 година. Има тројца вработени и се соочува со истите проблеми како српската, ромската и влашката заедница - нередовни термини на објавување, отсуство на секојдневно информирање, отсуство на техника и технички кадар, помал пристап до заедничките ресурси. Се емитува еден програмски блок („Сехара“), во вторник и четврток, и во уште еден термин од половина час за време на викендот. Во овој програмски блок се емитуваат малку информативни содржини кои, главно, покриваат настани од светот и од Босна и Херцеговина. Мошне малку се известува за домашни настани кои се однесуваат на бошњачката заедница во Македонија. Се емитуваат и застарени емисии. Се случило новинари од оваа редакција самите да вложуваат финансиски средства за да покријат технички трошоци во обид да известуваат за поважни случувања.

³⁴ Цитат од интервјуто со Гордана Јовиќ – Стојковска, претседател на Српската заедница во Македонија.

³⁵ Ibidem

³⁶ Ibidem

И интервјуирираниот претставник на граѓанскиот сектор од бошњачката етничка заедница како проблем го наведува фактот што програмата на бошњачки јазик на Македонската телевизија се емитува во термини кога таа не може да се следи од поголем дел од населението. „Не се известува за реални проблеми и прашања што ја засегаат заедницата, а честопати се пренесува само музика или, пак, постари снимени емисии. Нема нешто што е актуелно во моментот“.³⁷

Претставник од Здружението на граѓани за проектирање, едукација и развој на културата на Бошњациите во Македонија БЕКА смета дека, „генерално, сите редакции во рамките на расположливите ресурси на вистински начин ги опфаќаат проблемите на заедниците, водејќи се од професионалните стандарди“.³⁸ Таа смета дека јавниот сервис има исклучително важна улога и е фактор за кохезија во општеството и препорачува „да се подобрат условите за работење, зголемување на кадарот во редакцијата, како и промена на терминот на емитување и воведување вечерна програма“.³⁹

Од друга страна, за да се заинтригираат другите медиуми да известуваат за оваа заедница мора, на настаните што ги организира оваа заедница, да се вклучат и општествено истакнати личности, со цел да се поттикне заинтересираноста.

е. Права на етничките заедници кои не се споменати во Уставот

На пописот од 2002 година 20.993 граѓани се изјасниле дека се припадници на други етнички заедници. Не постои ниту еден радиодифузен медиум кој емитува програми на јазиците на некоја од етничките заедници кои не се споменати во Уставот⁴⁰. Не е идентификуван ниту печатен медиум кој објавува изворни содржини од Република Македонија на некој од јазиците на овие заедници.

Во медиумите ретко се објавуваат информации за етничките заедници што не се споменати во преамбулата на Уставот или, пак, се пласираат информации кои не ја претставуваат вистинската слика за нив. „Има голема диспропорција во соодносот колку во јавниот сервис се посветува внимание на албанската етничка заедница, а колку на сите

³⁷ Цитат од интервјуто со Алмира Папиќ, претседател на здружението Шадрван, реализирано на 6 јуни 2013 година.

³⁸ Цитат од интервјуто со Бисера Пепиќ, претседател на здружението БЕКА, реализирано на 10 септември 2013 година.

³⁹ Ibidem

⁴⁰ Исклучок е Радио „МХ“ од Охрид кое има пријавено и програма на хрватски јазик, но пред сè, ова се однесува на музиката, а не на говорниот дел на програмата.

други заедници“.⁴¹ И овде се изнесува оцената дека врз јавниот сервис големо влијание остварува парламентарното мнозинство и дека медиумите стануваат арена за политички превирања. Освен тоа, медиумите честопати известуваат со етноцентристички поглед на работите и без да постои интеркултурна комуникација.

Заклучни согледувања и препораки

Сознанието дека медиумите можат да придонесат во развојот на општеството и кохезијата е неспорно. Тоа го потврдија и исказите на интервјуираните соговорници како припадници на немнозинските заедници во Република Македонија, како и меѓународните експерти и лицата кои дејствуваат во оваа област.

Се укажа на потребата од **продолжување и интензивирање на дијалогот** за прашањата поврзани со известувањето за етничките заедници во државата. Во таа насока, произлегува препораката за вклучување на **повеќе актери во таквиот јавен дијалог**, меѓу кои, претставници на државните институции, граѓанскиот сектор, образовните институции, новинарите, уредниците и раководството во медиумите, итн. Целта на ваквите дискусии би била постојана размена на практики и разгледување на најважните актуелни прашања поврзани со известувањето за немнозинските заедници во државата.

Заеднички е заклучокот дека **медиумите** особено треба да се искористат **како простор за размена на информации меѓу самите заедници, но и со институциите**, со цел полесно да се идентификуваат проблемите со кои се соочуваат. Во исто време, неопходно е и **воспоставување редовна и одржлива комуникација со граѓанскиот сектор**. Соработката би се движела од обезбедување редовни и навремени информации од значење за различните етнички заедници, до вклучување во заеднички проекти и програми насочени кон подобрување на интеркултурниот дијалог и афирмирање на различностите низ медиумите. Постои потреба од **посилно вмрежување и размена на информации меѓу медиумите на етничките заедници, граѓанскиот сектор и ’мејнстрим’ медиумите**. Граѓанскиот сектор би можел да придонесе во попрофесионалното и објективно известување за различните етнички заедници преку

⁴¹ Цитат од интервјуто со Рубин Земон, генерален секретар на Сојузот на балкански Египќани, реализирано на 5 јуни 2013 година.

добивање финансиска поддршка за разработка на специфични теми што ги засегаат заедниците, со цел да се привлече и вниманието на медиумите.

Се согледува и недостигот на соодветно образование на новинарите, а особено во сферата на интеркултурните комуникации и известувањето за различностите. Помош и надградување во оваа сфера би можело да се обезбеди и од образовните институции кои располагаат со ресурси и експертиза за овие теми. Покрај **формалното образование** и поврзувањето со високообразовните институции, во насока на надминувањето на овој проблем може да се оствари **соработка и со граѓанскиот сектор во едукацијата** во оваа сфера. **И во самите редакции** би можело да се формираат **тимови на обучувачи** за професионално известување за различностите преку користење на таканаречениот менторски систем.

Во редакциите е неопходно да се воспостави и **рамка за почитување на стандардите на професионално известување**, која ќе ги содржи и **етичките вредности** за почитување на инклузивноста и социјалната кохезија. Тоа би можело да биде регулирано преку донесување **етички кодекси и механизми за саморегулација** во редакциите или, пак, во вид на **принципи/декларации/упатства за известување за различностите**. Овие документи би содржеле и насоки околу избегнување говор на омраза, поткрепено со соодветни примери од државата и странство. Во изработката на овие документи би можело да се воспостави соработка со здруженија на граѓани, асоцијации, партнери во сферата на едукацијата во државата и странство, со што би се овозможила континуирана размена на знаење и подигање на свеста во оваа насока.

Од друга страна, би било функционално и да се воспостават **внатрешни (или надворешни) структури** составени од новинари, уредници, претставници на граѓанскиот сектор, како и сопственици **кои ќе го набљудуваат квалитетот на известување за различностите** и би охрабрувале користење на најдобрите практики. Со самото тоа би го подобриле и квалитетот на известување за различностите во редакциите. Тоа истовремено би овозможило и зајакнување на соработката меѓу различните актери и придонес во зајакнување на интеркултурниот дијалог. Ова набљудување, особено би било значајно во околности кога се известува за чувствителни прашања или, пак, за прашања кои може да предизвикаат тензии кај граѓаните.

Исто така, како функционални се покажуваат и практиките на **заедничка продукција на емисии меѓу новинарите од мнозинската и немнозинските заедници во**

државата. Таквата потреба се потврди и низ интервјуата со претставниците на граѓанскиот сектор и експертите за овие прашања на домашно и меѓународно ниво. Од граѓанскиот сектор, исто така, препорачуваат **да се креира емисија која би се прикажувала еднаш месечно на Македонската телевизија или на Македонското радио,** а би се однесувала на претставување на различните заедници во државата, заради нивно подобро запознавање. Како добар пример се посочува емисијата „Призма“ на Хрватската телевизија.

Воспоставувањето **соработка со медиумите во државата и странство** за иницијативи поврзани со интеркултурниот дијалог и различностите и заради остварување размена на најдобри практики и подготовката на насоки, исто така, би било во функција на постигнување позитивни промени во редакциите. Во насока на ова, би било корисно доколку самите медиуми креираат **база на програми/иницијативи/проекти во сферата на подобрување на известувањето за различностите и интеркултурниот дијалог.** Ова би можело да вклучи и поддршка и реализација на иницијативи за подобрување на писменоста и свесноста во однос на медиумското известување за етничките заедници.

Користењето на новите социјални мрежи овозможува забрзана размена на информации и брзо идентификување на темите што заслужуваат да бидат пошироко разработени во редакциите. Воспоставувањето **тесен „линк“ со граѓаните** во прибирањето такви информации овозможува развој на медиумите. Исто така, препорачливо е и **редовно ажурирање на веб-страницата на Македонската радио-телевизија.**

Во редакциите би можело да се искористат и нови **формати и техники за титлување** и мултилингвистички верзии **на прилозите,** со цел да се овозможи содржините да бидат следени од што поголем број граѓани во државата. Во повеќето држави ширум Европа се применуваат практики на „мултилингвистички“ пристап во одредени програми на националните медиуми. Учесниците на Партиципативниот форум организиран од Агенцијата за остварување на правата на заедниците на 20 јуни укажаа и на потребата од **ефективно и систематизирано одржување на архивата на емитувани и снимени материјали во МРТВ.**

Освен тоа, се предлага **терминот за емитување на програмите на јазиците на мнозинските етнички заедници да се помести во подоцнежните попладневни часови,** со што би се обезбедила поголема публика.

Неопходно е и да се издвојат средства за **поголема промоција на програмите на јазиците на различните етнички заедници во** Македонската радио-телевизија, заради запознавање на пошироката јавност со нивното постоење. Генерално, постои потреба од **прецизен преглед на финансиските средства, техничките и човечките ресурси со кои располагаат редакциите на јазиците на етничките групи, со цел подобро да се планира реализацијата на програмата.**

Би била добра практика доколку и **комерцијалните медиуми иницираат емисии за различните етнички заедници,** со обезбедување на соодветен превод.

Креирањето **фонд за доделување награди** за медиумите кои објавуваат професионално обработени стории поврзани со различностите и интеркултурниот дијалог би овозможило поддршка на професионалното дејствување на ова поле и подигање на стандардите во новинарското известување.

Креирањето **програми и можности за практиканство и волонтирање** на дипломирани или студенти по новинарство во завршните години од студиите од различна етничка припадност во медиумите би било уште една корисна практика во афирмирањето на различностите.